АБ НАШАЙ ГІСТОРЫІ

ДАЛЁКАЕ МІНУЛАЕ МЯСТЭЧАК І ВЁСАК РАЁНА

У час працы над матэрыяламі для раённай кнігі „Памяць" нам прыйшлося сутыкнуцца з многімі выдатнымі друкаванымі выданнямі даўніны, якія адкрываюць цікавыя старонкі мінулага мястэчак і вёсак раёна. У гэтым сэнсе ўяўляюць значную цікавасць кнігі „Рэвізія пушчаў і пераходаў звярыных у былым Вялікім княстве Літоўскім, з прыбаўленнем грамат і прывілеяў на ўваходы ў пушчы і на землі", складзеная Мсцібагоўскім старастаю Рыгорам Багданавічам Валовічам у 1559 годзе і выдадзеная на рускай мове ў Вільні ў 1867 годзе, і „Геаграфічны слоўнік каралеўства Польскага і іншых славянскіх краін", выдадзены на польскай мове ў 14 тамах у Варшаве ў 1880-1895 г. г.

Гэтыя кнігі нам удалося выявіць з дапамогаю Уладзіміра Мароза, нашага земляка, у Нацыянальнай бібліятэцы Рэспублікі Беларусь у Мінску і зрабіць больш за 60 ксеракопій старонак, на якіх расказваецца аб мінулым мястэчак і вёсак нашага раёна. Факты гавораць аб тым, што людзі жылі і працавалі на нашых землях ужо шмат стагоддзяў таму назад, што ў далёкай мінуўшчыне ў складзе Вялікага княства Літоўскага, Рэчы Паспалітай і Расійскай імперыі ўласнікамі зямлі, вёсак і мястэчак нашай тэрыторыі былі буйныя магнаты Сапегі, Дольскія, Вішнявецкія, Трызны, Храбтовічы, Юндзілы, Чартарыйскія, Хадкевічы, Агінскія, Пуслоўскія і другія. Яны займалі высокія пасады ў Вялікім княстве Літоўскім і валодалі велізарнымі багаццямі, некаторыя з іх унеслі пэўны ўклад у развіццё гаспадаркі і культуры нашага раёна, што стваралісе таленавітым розумам і працавітымі рукамі насельнікаў гарадоў і сёлаў.

У пісьмовых крыніцах 16 ст. Быцень названы як двор і мястэчка Слонімскага павета Вялікага княства Літоўскага (ВКЛ). Належала Марціну Пяткевічу, пазней князям Сямёну Адзінцэвічу і Фёдару Галаўні, Ярашу Карыцкаму. У 1570 г. належаў старасце Жамойцкаму маршалку земскаму ВКЛ Яну Хадкевічу, налічваў тады 25 дамоў. У 1640 г. уладальнік Быценя падскарбій ВКЛ Мікалай Трызна перадаў маёнтак і мястэчка кляштару базыльян, заснаванаму ў пачатку 17 ст. У спеўніках (кантычках) была надрукавана песня, дзе гаварылася, што пан Трызна аддае (даруе) кляштару Быцень. Але хадзілі і чуткі, што базыльяне няправільна завалодалі багатым маёнткам. У 18 ст. сваячка Трызнаў, уроджаная Шмет, узяла шлюб са старостам дыяментоўскім Казімірам Тызенгаўзам, братам вядомага падскарбія Антона Тызенгаўза. Здарылася так, што апошні, калі быў у Навагрудку, зайшоў у касцёл і сеў на лаўку. Напярэдзе, перад ім, нейкая жанчына напаўголаса прачытвала песню з кантычкі, і ён звярнуў увагу, што гэта песня пра Трызну, які даруе Быцень манастыру. Але жанчына замест „даруе" вымаўляла „дае ў заставу", г. зн. пад заклад. Ён папрасіў дазволу паглядзець кнігу і заўважыў, што кніжка вельмі даўняга выдання, дзе ішла сапраўды размова не пра дар, а пра заставу. Тызенгаўзам удалося ў 1779 г. адсудзіць маёнтак ў базыльян. Між 1708 і 1710 г. г. вялікую царкву тут пабудаваў Юзэф Пенткевіч, пазней занятую пад праваслаўную царкву (не збераглася). У 1766-1914 г. г. у Быцені працавала суконная фабрыка. З 1795 г. Быцень – мястэчка Слонімскага павету над ракою Шчараю між лясоў у складзе Расійскай імперыі. У 1858 г. у мястэчку было 134 двары, 975 жыхароў, а ўжо ў 1880 г. – 1926 жыхароў, з іх 900 мужчынскага полу і 1026 жанчын, у тым ліку 1500 яўрэяў. У Быцені была паліцэйская ўправа, праваслаўны дэканат, прыстань на рацэ, у канцы чэрвеня праводзіліся кірмашы. У 1856-58 г. г. тут адбыліся антыфеадальныя выступленні сялян.

У пісьмовых крыніцах даўніны за 1485 год упамінаецца вёска Гошчава, якая была падаравана Вялікім князем Літоўскім Аляксандрам Цвярскому князю Міхаілу Барысавічу, які збег з Русі пасля паражэння ў вайне з маскоўскім князем Іванам III. У 1559 г. упамінаецца як уладанне Льва Абразцова. У канцы XVI-XVII ст. ст. Гошчавам валодалі паны Тышкевічы. Альжбета Тышкевічава-Савіцкая ў 1614 г. пры раздзеле маёнтка Гошчава паміж сынамі „дзельчым актам" замацавала тры валокі зямлі за гошчаўскаю праваслаўнаю царквою, якую пабудавала ў 1546 г. (пазней згарэла). Яе ўнук кашталян Смаленскі Мікалай Тышкевіч у 1692 г. пабудаваў у Гошчаве дамініканскі манастыр і запрасіў 50 манахаў, каб замольваліграхі яго бабулі „ерэтычкі" (яна была праваслаўнай, а ён стаў ужо заўзятым католікам). У 1776 г. івацэвіцкі ўласнік пан Глухоўскі спаліў манастыр і авалодаў землямі, якія калісь падарыў манахам Тышкевіч. Перад гэтым „прыор манастыра дамінікан гошчаўскіх Корсак" ахрысціў у 1746 г. у Косаўскім касцёле Тадэвуша Касцюшку. У 1838 годзе ў Гошчаве была пабудавана праваслаўная царква, якая дзейнічае і цяпер. Раней была тут уніяцкая царква, якая ў 18 ст. прыйшла ў заняпад і разбурылася. На месцы яе існаваў цяпер могілкі, на якіх выкопваюцца рэшткі фундамента старой царквы.

Старажытным паселенцем пунктам з'яўляюцца Целяханы. Легенда апавядае, што быццам бы ў час набегаў манголаў тут загінуў хан, якому быў насыпаны курган. Адсюль, кажуць, пайшла назва Целяханы (цела хана). А вось пісьмовыя крыніцы ўпамінаюць Целяханы з 16 ст.

Належалі яны ў розныя часы Дольскім, Вішнявецкім, Агінскім, Пуслоўскім. У 1768-1783 г. г. вядомы дзеяч Вялікага княства Літоўскага Міхал-Казімір Агінскі пабудаваў на свае сродкі Агінскі канал (першапачаткова ён называўся Целяханскім) даўжынёю 54 км з 10-ю шлюзамі, які злучаў рэкі Ясельду і Шчару, а праз іх два моры – Чорнае і Балтыйскае. Па ім перавозілі пераважна лес, збожжа і сыравіну на вотчынныя мануфактуры. У першую сусветную вайну (1915-1918) па ім праходзіла лінія фронту, захаваліся рэшткі многіх нямецкіх дотаў. Гетманам Агінскім пабудавана ў Целяханах царква Св. Тройцы і надзелена чатырма валокамі зямлі. У 1817 г. Пуслоўскім пабудавана каталіцкая капліца. Былі дзве яўрэйскія сінагогі, гандлёвая прыстань, шпіталь, медык, управа водных камунікацый, школа дарожных кандуктараў. Целяханская гміна складалася з васьмі сельскіх акруг, мела 451 асаду ўласнікаў. 2460 сялян мужчынскага полу былі надзелены 9390 дзесяцінамі зямлі. У межах гміны знаходзілася мястэчка Целяханы, 13 сёл і вёсак, 3 маёнткі, 4 фальваркі. Міхал Агінскі заснаваў тут фаянсавую фабрыку. Вырабы яе былі шырока вядомы, але страцілі на вартасці, калі фабрыка перайшла ў рукі яўрэяў.

Каля 1819 г. валодаў ёю Шэвель Левін, пазней заняпала і была закрыта. У 1880 г. вялікі пажар знішчыў мястэчка, але яно хутка адбудавалася. Ключ Целяханскі займаў 41378 дзесяцін зямлі (1880 г), пераважна ў пушчах і багнах.

У сувязі з пабудоваю Агінскага канала ўпамінаецца вёска Выганашчы, якая таксама была ўласнасцю Міхаіла Агінскага, які пабудаваў тут у 1775 г. царкву (з 1795 г. праваслаўная). Святыня мела з даўняга запісу 3 валокі зямлі, каля 1000парафіян (згарэла ў Айчынную вайну). Мясцовасць там нізінная, малалюдная, гаворыцца ў „Геаграфічным слоўніку" але багатая на дары прыроды, многа лугоў. Людзі асвоілі земляробства, займаліся сплавам лесу і рыбалоўствам. У 1558 г. Выганашчы належылі нейкаму Кішчыне ці Кішцы. Перад разпрыгоненнем сялян належалі Пуслоўскім.

Косава ў пісьмовых крыніцах упамінаецца з 1494 г. як уладанне Храбтовіча, якое падарыў яму вялікі князь Літоўскі Аляксандр. Пазней належала Сангушкам, Сапегам, Пуслоўскім. Каля Косава ў фальварку Марачоўшчына нарадзіўся ў 1746 годзе Тадэвуш Касцюшка. Пуслоўскія заклалі ў Косаве промыслы – 2 суконныя мануфактуры.

Найбольш буйная з іх памешчыка Пуслоўскага налічвала 200 рабочых (1845 г.). На ёй была ўстаноўлена першая ў Беларусі паравая машына. У сярэдзіне 19 ст. у Косаве было 750 жыхароў, 3 цагляныя і 100 драўляных будынкаў, у 1878 г. тут пражывала 2030 чалавек, з іх 1279 яўрэяў, а ў 1897 – 3092 жыхары, было 64 цагляныя, 807 драўляных будынкаў, з іх 643 – жылыя.

Былі сельскае народнае вучылішча, прыёмны пакой для хворых, аптэка. На чатырох паравых млынах працавалі 13 рабочых. У 1878 г. паліцэйская ўправа ахоплівала 4 гміны – Косава, Любішчыцы, Ёлкі, Н. Пескі. Тут склалася старажытная рымска-каталіцкая парафія Слонімскага дэканату. Першы касцёл тут пабудавалі ў 1526 г. Троцкі ваявода Ежы і яго жонка Ганна; у 1626 г. Віленскі ваявода Леон Сапега заснаваў новы касцёл, які згарэў у 1872 г., у 1878 г. адбудаваны на сродкі парафіян і Вандаліна Пуслоўскага. Каталіцкая парафія мела 1461 верніка, філіял у Івацэвічах і капліцу ў Марачоўшчыне. Косаўскі праваслаўны дэканат налічваў 11 парафій і 20563 вернікі (1857 г.).

Старажытныя крыніцы ўпамінаюць Івацэвічы як маёнтак з 16 ст. Яшчэ раней, у 15 ст., ёсць звесткі пра Тупічыцы і Вяда, якія фашысцкія варвары спалілі з жыхарамі ў 1942 г., расказваюць дакументы пра Бялавічы, Бусяж, Святую Волю, Аброва, Вульку-Целяханскую, Вульку-Аброўскую, Гошчу, Грыўду, Корачын, Любішчыцы і іншыя. Сляды аб іх існаванні вядуць нас у 14-16 стагоддзі.

Цікавыя старонкі мінуўшчыны расказваюць нам курганныя магільнікі, старажытныя паселішчы на берагах Баброўніцкага возера, рэк Шчары і Грыўды, каля Бялавіч і Святой Волі, Дабрынёва і Косава і ў іншых месцах.

Наша даўняя гісторыя пачынаецца з жыцця плямёнаў дрыгавічоў і драўлян, княстваў Кіеўскай Русі. Шмат працы ўклалі нашы продкі ў гаспадарку, шмат пакут выпала на іхнюю долю ад войнаў Літвы, і Русі, Польшчы і рускай дзяржавы, набегаў шведаў і татар, вайны з напалеонаўскім нашэсцем, германскім у 1914 і нямецка-фашысцкім у 1941-1944. Але нашы працавітыя людзі заўсёды уздымалі з руін свае гарады і вёскі, памнажалі гаспадарку і культуру. Будзем спадзявацца, што і цяпер, у наш складаны час, выйдзем мы з крызіснага стану, і працавітыя людзі Івацэвіччыны разам з усім беларускім народам зажывуць дастойным жыццём.

М. БАНАСЕВІЧ, В. МАРОЗ.